

ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ HIGHER SCHOOL OF UKRAINE IN THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

Із введенням в дію Закону України «Про вищу освіту», укладенням Україною угоди про Асоціацію з Європейським Союзом та приєднанням до Болонської декларації вітчизняна вища школа фактично стала присутньою в Європейському просторі вищої освіти. Це дало можливість доступу українських університетів до європейських освітніх і наукових програм, участі в міжнародних академічних рейтингах, заявити про себе на міжнародному ринку освітніх послуг. Активною стала участь вітчизняних закладів вищої освіти у європейських академічних програмах, у тому числі в програмі ЄС з кредитної мобільності Еразмус+. Встановлено, що маючи позитивну динаміку участі у програмі, важливим є залучення нових учасників з нашої сторони до конкурсів у проєктах з мобільності, адже значна частина вітчизняних університетів ще не бере в них участі. Аналіз результатів участі українських університетів у світових академічних рейтингах свідчить про достатньо слабкі їх міжнародні позиції. Головною причиною є низький рівень оцінки міжнародними експертами результатів наукової роботи і ефективності публікаційної діяльності, що може свідчити про слабкість дослідницької бази вітчизняних університетів, недоліки в організації наукової роботи, відсутність серйозних замовлень та необхідного фінансування. В процесі дослідження окреслилась група провідних вітчизняних закладів вищої освіти, які багато років поспіль беруть активну участь в освітніх програмах ЄС, присутні в міжнародних академічних рейтингах, що може стати базою створення дослідницьких університетів. Українська вища школа є активним учасником процесу академічної мобільності, яка здійснюється через відтік української молоді на навчання в європейські університети та надання послуг з отримання вищої освіти нашими університетами здобувачам здебільшого із країн Азії та Африки. При цьому існує реальна небезпека втрати вітчизняними закладами вищої освіти майбутніх українських студентів із-за академічної еміграції в університети більш благополучних європейських країн. Слід зауважити, що характер, динаміка і результати міжнародних освітніх процесів у сфері вищої освіти можуть суттєво змінитись в найближчій перспективі у зв'язку із втратами, які понесла українська вища школа в результаті агресії проти України з боку РФ. Для їх відновлення знадобляться багаторічні зусилля держави, науково-педагогічних колективів та усього громадянського суспільства.

Ключові слова: академічний рейтинг, вища освіта, інтеграція, мобільність, модернізація, освітній простір, реформування, ринок.

With the entry into force of the Law of Ukraine "On Higher Education", Ukraine's conclusion of the Association Agreement with the European Union and accession to the Bologna Declaration, domestic higher education was actually present in the European Higher Education Area. This gave Ukrainian universities access to European educational and research programs, participation in international academic rankings, and proving themselves in the international market of educational services. The participation of domestic higher education institutions in European academic programs, including the EU's Erasmus + credit mobility program, has become more active. It is established that having a positive dynamics of participation in the program, it is important to attract new participants from our side to competitions in new mobility projects, because a significant part of domestic universities do not yet participate in them. Analysis of the results of the participation of Ukrainian universities in world academic rankings shows a rather weak international position. The main reason is the low level of evaluation by international experts of the results of scientific work and the effectiveness of publishing activities, which may indicate the weakness of the research base of domestic universities, shortcomings in the organization of scientific work, lack of serious orders and necessary funding. The study identified a group of leading domestic higher education institutions that have been actively involved in EU educational programs for many years, are present in international academic rankings, which could be the basis for the creation of research universities. Ukrainian higher education is an active participant in the process of academic migration, which is carried out through the outflow of Ukrainian youth to study in European universities and provide higher education services by our universities to applicants mainly from Asia and Africa. At the same time, there is a real danger that future Ukrainian students will lose future Ukrainian students due to academic emigration to universities in more prosperous European countries. It should be noted that the nature, dynamics and results of international educational processes in the field of higher education may change significantly in the future due to the losses suffered by Ukrainian higher education as a result of aggression against Ukraine by Russia. Their restoration will require many years of efforts by the state, scientific and pedagogical teams and the entire civil society.

Key words: academic rating, higher education, integration, mobility, modernization, educational space, reform, market.

УДК 378:37.014.5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.2.40>

Погребняк В.П.,
канд. техн. наук, професор,
ст. наук. співробітник
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»

Дашковська О.В.,
канд. хім. наук, доцент,
ст. наук. співробітник
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»

Мельник О.М.,
канд. пед. наук,
ст. наук. співробітник, начальник відділу
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Закон України «Про вищу освіту» (далі Закон [1], активізував реформування вітчизняної вищої школи та інтеграційні процеси, а укладення Україною угоди про Асоціацію з Європейським Союзом [2], приєднання до Болонської декларації [3] і Європейської зони вищої освіти (European Higher Education Area (EHEA) означили фактичне

входження України в Європейський простір вищої освіти (ЄПВО). Це задало напрямки реформування закладів вищої освіти, необхідність вітчизняної вищої освіти відповідати європейським критеріям організації освітнього процесу та стандартам якості.

Важливими процесами, механізмами і нормами, що сприяють суттєвому підвищенню якості

вищої освіти, можливість користування якими отримала українська вища школа, є співпраця між системами і закладами вищої освіти різних країн, участь в європейських освітніх і наукових програмах, програмах мобільності учасників освітнього процесу. Вкрай необхідною є посилення присутності України на міжнародному ринку освітніх послуг, розширення участі та досягнення вітчизняними університетами високих показників у світових академічних рейтингах. Проблема полягає в ефективному використанні отриманих можливостей.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Дослідження проблем міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти, обґрунтування важливості міжнародних зв'язків між університетами в процесах модернізації національної системи вищої освіти та її інтеграції в ЄПВО проводились низкою вчених, науковців і фахівців у сфері організації та розвитку освіти в Україні. В монографічному дослідженні Тетяни Антонюк проаналізована і описана достатньо розгорнута і повна нормативно-правова база забезпечення євроінтеграційних процесів у освітній сфері, яка була створена в Україні до 2014 року, та досліджено досвід окремих університетів у організації міжнародного співробітництва, участі в європейських проєктах та програмах. Василь Кремень – Президент Національної академії педагогічних наук України, зазначаючи поступову інтеграцію вітчизняної вищої освіти і науки в міжнародний освітній простір, підкреслює зростаючу залежність будь-якої країни від загальнолюдського прогресу, розглядає міжнародне співробітництво в галузі освіти і науки як важливу умову динамічного розвитку системи вищої освіти України та держави в цілому.

Дослідники Володимир Луговий, Олена Слюсаренко, Жанна Таланова, аналізуючи просування вітчизняної вищої освіти в міжнародний освітній простір, підкреслюють ключову роль Національної рамки кваліфікацій в інтеграційному процесі. Кількісні показники, які характеризують сучасний стан участі українських закладів вищої освіти (далі ЗВО) в європейських освітніх процесах і програмах, приводяться у щорічних звітах НАЗЯВО та міжнародних освітніх офісів в Україні. У той же час, ще недостатньо досліджено вплив таких факторів, як участь українських університетів у програмах мобільності, міжнародному ринку освітніх послуг та світових академічних рейтингах на конкурентне інтегрування вітчизняної вищої освіти в європейський освітній простір.

Мета статті полягає в оцінці участі українських університетів в європейських програмах мобільності, міжнародному ринку послуг у галузі вищої освіти та світових академічних рейтингах як комплексу важливих факторів, що впливають на підвищення якості вітчизняної вищої освіти, визначають

її роль, місце та конкурентоспроможність в міжнародному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта є одним із головних чинників зростання якості людського капіталу, джерелом нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства. Щоб українська вища школа ефективно виконувала ці важливі завдання в сучасних умовах, постала необхідність її реформування і оновлення з урахуванням європейських і світових тенденцій на ринку освітніх послуг та ринку праці. В Україні це проходить під впливом інтеграційних процесів, що відбуваються в Європі, та глобальних викликів, які охоплюють усі сфери соціально-економічного життя, у тому числі вищу освіту. Інтеграція української вищої освіти в європейське освітнє середовище може стати вагомим фактором підвищення її якості, стимулом щоб стати самодостатньою і конкурентною в європейському просторі вищої освіти. При цьому слід мати на увазі та враховувати деякі особливості, які супроводжують інтеграційні процеси. В першу чергу це відкритість вітчизняного простору вищої освіти і ринку освітніх послуг, що може зробити їх вразливими для більш відомих і престижних закордонних університетів.

Важливими і ефективними процесами, через які реалізується основна ціль ЄПВО – суттєве підвищення конкурентоспроможності вищої освіти і науки європейських країн, співпраця між освітніми системами, закладами вищої освіти, активна участь в міжнародних освітніх програмах мобільності та досягнення високих показників у світових академічних рейтингах. Проаналізуємо участь вітчизняної вищої школи у цих процесах і оцінимо її результати.

Вітчизняна вища школа: участь в процесах академічної мобільності та міжнародному ринку освітніх послуг (академічна міграція). До 2014 року в Україні уже була створена достатньо повна нормативно-правова база, орієнтована на забезпечення євроінтеграційних процесів у освітній сфері, яка детально проаналізована і описана в монографічному дослідженні [4]. Процес забезпечення академічної мобільності унормований Положенням про порядок реалізації права на академічну мобільність [5], згідно з яким право на академічну мобільність здійснюється на підставі міжнародних договорів, проєктів та програм про співробітництво в галузі освіти і науки між урядами, вітчизняними та іноземними закладами вищої освіти (науковими установами), а також з власної ініціативи учасника освітнього процесу на підставі індивідуального запрошення. Цілі, завдання та загальні правила забезпечення і реалізації права на академічну мобільність повинні відповідати основним принципам Болонської декларації.

Кредитна академічна мобільність. Найбільш поширеною і популярною із європейських

освітніх програм для українських ЗВО стала кредитна програма ЄС Еразмус Мундус (Erasmus Mundus) (далі Програма). Запроваджена в 1987 році, вона була першим кроком до інтернаціоналізації вищої освіти в Європі. Її метою було розширення обсягів мобільності студентів та викладачів у країнах ЄС, розвиток багатосторонньої кооперації між університетами, поглиблення співпраці між університетами та підприємствами, обмін інноваційними освітніми технологіями. З 2004 року Програма стала доступною для України і набула популярності серед українських університетів. Нині вона реалізується з урахуванням положень угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Як і у попередній період, так і протягом 2014-2020 років українські ЗВО були активними учасниками Програми у сферах міжнародної академічної мобільності, співпраці між університетами, європейських студій та інших напрямів. За результатами конкурсів 2015-2020 років з напрямку Міжнародна (кредитна) мобільність з поданих 2522 проєктів було підтримано 1889 проєктів за участі 227 українських університетів на загальну суму грантових коштів у 54327000 євро. За шість років 11532 студентів та аспірантів навчались і понад 5,6 тисяч науково-педагогічних працівників викладали чи підвищували кваліфікацію в Європі на основі угод, які реалізують європейські університети спільно з українськими. Відповідно 5474 стипендіатів з Європи відвідали Україну для навчання чи викладання. Всього 26558 студентів, аспірантів і викладачів України і Європи взяли участь в академічних обмінах (таблиця 1).

По закінченню програми студенти повертаються до своїх університетів та отримують українські дипломи про вищу освіту.

Серед країн-членів Програми, які найактивніше співпрацювали з Україною, це Польща, Німеччина, Литва, Румунія та Іспанія. Шість найактивніших українських університетів–партнерів: Київський

національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національний університет «Львівська політехніка», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Національний університет «Кієво-Могилянська академія». Для порівняння, у 2007-2013 роках за Програмою у співпраці з 26 європейськими університетами було реалізовано понад 1800 обмінів студентів, аспірантів і працівників українських університетів [6]. У березні 2021 року була затверджена чергова семирічна програма «Erasmus+» (2021-2027), опублікована Річна робоча програма та оголошені конкурси на 2021 рік. Бюджет нової програми складає понад 28 млрд євро, що у двічі перевищує бюджет «Erasmus+» (2014-2020). Важливим завданням для української сторони є залучення до проєктів нових учасників, враховуючи, що значна кількість вітчизняних університетів ще не бере в них участі.

Міжнародний ринок освітніх послуг у сфері вищої освіти (освітня міграція). Загальну ситуацію на європейському ринку з надання послуг з вищої освіти характеризують дані ЮНЕСКО, яка у 2017 році за результатами аналізу показників «відтоку» та «притоку» студентів на навчання з однієї країни до іншої вивела коефіцієнт «вихідної» мобільності різних країн.

В Україні він на той час складав 4,7, у Польщі, до якої виїжджає біля 50 відсотків усіх українських студентів, що навчаються за кордоном, – 1,6, у Швеції – 3,9, в цілому у Європі – від 1 до 4. Іншою склалась ситуація у пострадянських країнах: у Білорусі, Вірменії показник «вихідної» мобільності був 5,7 (понад 50 відсотків студентів виїжджали навчатись у Росію), у Грузії – 7,9 (більше всього студентів навчалось в Україні), в Узбекистані – 12,4, у Казахстані – 13,5 (абсолютна

Таблиця 1

Динаміка академічної мобільності за програмою Еразмус+

Показники	Роки						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	за 6 років
Подано пропозицій щодо участі в програмі	299	317	394	414	479	619	2522
Підтримано проєктів	161	214	268	272	407	567	1889
Іноземних партнерів	330	332	332	332	331	332	
Українських університетів у програмі	103	127	156	180	180	190	
Загальна кількість студентів та аспірантів у програмі	2160	2370	2711	3044	2816	3905	17006
з України до Європи	1777	1684	1815	2010	1796	2145	11532
з Європи в Україну	383	686	896	1034	1020	1455	5474
Загальна кількість працівників у програмі	891	1315	1563	1800	1657	2286	9552
з України до Європи	645	814	930	1041	944	1259	5633
з Європи в Україну	246	501	633	759	713	1027	3919

більшість навчається в Росії). У Росії цей показник становив 1,0 і навчалися російські студенти переважно у Німеччині. Загалом, тренд освітньої міграції полягає у тому, що у більш економічно розвинених країнах освітня еміграція є меншою.

Українські студенти за кордоном.

У 2016/2017 навчальному році у закордонних університетах навчалися понад 77 тисяч українських громадян, що складало близько 8 відсотків від загальної кількості студентів денної форми навчання вітчизняних університетів. Найбільше наших земляків навчається в Польщі, Росії, Німеччині, Канаді, Чехії, Італії, США, Іспанії, Австрії, Франції та Словаччині. У цих країнах навчається понад 90 відсотків усіх українських студентів за кордоном. Загалом ці країни протягом останніх десяти років майже утричі (з 24104 осіб у 2011 році до 77424 осіб у 2020 році) наростили кількість студентів із України. Характерною ознакою процесу міграції наших співвітчизників для навчання за кордоном є занадто мала частка тих, хто виїжджає за програмами академічної мобільності, переважна більшість їде за кордон за власної ініціативи та запрошеннями приймаючої сторони. Із понад 77 тисяч українців, які навчаються за кордоном, лише приблизно 3 тисячі осіб (3,7 відсотки) – це учасники програм академічної мобільності, які після закінчення навчання повертаються на Батьківщину та отримують вітчизняні документи про вищу освіту. Що стосується решти академічних мігрантів з України, то результати опитування тих, хто навчається у Польщі (а їх більше 30 тисяч) свідчать, що лише 9 відсотків із них планує повернутись в Україну, 28 відсотків – залишитись у Польщі, ще 29 відсотків – переїхати до іншої країни ЄС [7]. В умовах ринкових відносин у сфері вищої освіти Україна може понести втрати за рахунок відтоку здобувачів вищої освіти до більш престижних європейських університетів.

Іноземні студенти в Україні. За даними Українського державного центру міжнародної освіти [8] у 2018 році в Україні навчалось 66310 іноземних студентів. За 2018 рік їх кількість зросла на 10 тисяч осіб і становила більше 75 тисяч. Переважно це представники Індії, Азербайджану, Марокко, Туркменістану, Нігерії, Єгипту, Китаю, Туреччини, Ізраїлю та Узбекистану. За даними Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в 2019 році в українських університетах уже навчалось 75605 іноземних студентів зі 154 країн світу. З них понад 66 тисяч перебувало на основному навчанні, 7270 осіб займаються мовною підготовкою, 1480 – здобували післядипломну освіту, 695 – аспірантів і докторантів. В 2020 році кількість іноземних студентів збільшилась до 80470 осіб з аналогічним попередньому розкладом здобувачів за формами освіти. Для цього виду академічної міграції теж характерним

є надто великий розрив між кількістю здобувачів, які перебувають в нашій країні за програмами академічної мобільності (2 відсотки) і кількістю тих іноземців, для яких українські університети стали основним місцем здобуття вищої освіти (87 відсотків) Перша група – це представники країн ЄС з розвинутою практикою академічної мобільності, друга – це громадяни азійських і африканських країн, які не можуть скористатись програмами ЄС і обирають дешевшу українську вищу освіту, часто використовуючи навчання в наших університетах як можливість потрапити в європейські.

Вітчизняні університети в міжнародних академічних рейтингах. Попередньо приведемо як приклад параметри «віртуального» університету, показники якого узагальнені за такими країнами, як США, Канада, Велика Британія, Японія, Південна Корея і Австралія. Він мав би майже 350-річну історію, 27 тисяч студентів, з яких 15–21 відсотків докторанти, 17–20 відсотків іноземні студенти, переважно докторанти. Річний бюджет такого університету 1,7 мільярда доларів США, третина якого спрямовується на наукові дослідження і розробки, 6-7 відсотків - на бібліотеку з 11-мільйонним фондом та інше інформаційне забезпечення. У провідному світовому рейтингу такий університет зайняв би 27-ме місце. Будь-який провідний вітчизняний університет набагато скромніший, але з урахуванням того, що за даними ЮНЕСКО у світі налічується понад 25 тисяч закладів вищої освіти, то присутність наших університетів навіть у другій половині топ-1000 міжнародних рейтингів можна вважати успіхом.

Щорічний академічний рейтинг університетів світу (Academic Ranking of World Universities, ARWU, відомий як Шанхайський) з 2003 року публікує список 1000 провідних університетів світу на основі таких об'єктивних даних: кількість випускників та співробітників-лауреатів Нобелівської премії чи премії Філдса; кількість найбільш цитованих науковців; кількість статей, опублікованих в журналах «Nature» і «Science»; кількість статей, включених до провідних наукометричних баз; середнє академічне навантаження на одного викладача. Рейтинг, характерний своєю науково-дослідницькою спрямованістю, стабільністю результатів і складається за результатами дослідження показників понад двох тисяч університетів світу. У 2021 році першу позицію в дев'ятнадцятому раз посів Гарвардський університет. До першої п'ятірки увійшли також Стенфордський і Кембриджський університети, Массачусетський технологічний інститут та Каліфорнійський університет в Берклі. Серед 20 країн – 16 американських університетів, три британські: Кембридж, Оксфорд і Університетський коледж Лондона та один французький університет Париж-Сакле. У список тисячі провідних університетів світу за

даними ARWU заклади вищої освіти України не потрапляли [9].

Світовий рейтинг університетів The Times Higher Education World University Rankings, більш ніж Шанхайський орієнтований на основні завдання закладу вищої освіти – навчати, досліджувати, обмінюватися знаннями та розвивати міжнародне співробітництво. Проте і в ньому при оцінюванні перевага надається науковим дослідженням. Про це свідчать критерії, за якими оцінюють університети: навчальний процес – 30 відсотків; наукові дослідження – 30 відсотків; міжнародне визнання – 7,5 відсотка; взаємодія з бізнесом – 2,5 відсотка [10]. У 2019 році шість українських закладів вищої освіти були в Times-рейтингу, зайнявши місця нижче 800-го. Це Національний університет «Львівська політехніка», Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", Сумський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. У 2022 році уже десять вітчизняних університетів потрапили до цього рейтингу. Список минулого року доповнили: Харківський національний університет радіоелектроніки – 1001-1200 місце, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, зайнявши місця в групі 1201-1300. Слід відзначити незначне зростання як кількісних, так і якісних рейтингових показників наших університетів при відносно малій їх кількості у рейтингу.

Міжнародний рейтинг QS World University Rankings вважається одним з найбільш авторитетних у світі поряд із ARWU та Times Higher Education, що мають досить високі вимоги до показників продуктивності наукової та публікаційної діяльності, які під силу лише потужним і переважно дослідницьким університетам. QS рейтинг є більш освітньо орієнтованим і складається за такими показниками: репутація в академічному середовищі (40 відсотків), цитованість наукових публікацій (20 відсотків), співвідношення кількості викладачів/студентів (20 відсотків), оцінка роботодавцями випускників (10 відсотків), відносна чисельність іноземних викладачів і студентів (по 5 відсотків) [11]. Щорічно досліджується і оцінюється понад 2500 університетів і за підсумками складається рейтинг 500 найкращих у світі, а також рейтинги університетів за групами. Щорічно досліджується дані біля 20 українських університетів із понад 270, з яких до головного рейтингу з 2016 року потрапляє 6-8. Розпочавши з двох університетів у 2011 році, нині Україну

у топ-1000 QS- рейтингу щорічно представляють від шести до десяти вітчизняних університетів. Дев'ять разів у рейтингу були представлені: Національний технічний університет України «КПІ» імені Ігоря Сікорського, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 8 – Національний технічний університет «ХПІ», 7 – Національний Харківський університет імені В.Н. Каразіна та Сумський державний університет. До речі, СумДУ – єдиний український університет, який, згідно з рейтингом «QS Top-150 Under 50» входив до 150 кращих «молодих» університетів світу (віком до 50 років). Єдиним українським університетом, який до 2021 року входив у топ-500 QS був Харківський університет. Вісім українських університетів потрапили до QS-рейтингу 2022: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Сумський державний університет, Національний університет "Львівська політехніка" – усі в групах від 510–520 до 801–1000 місця. Національний університет "Києво-Могилянська академія" та Львівський національний університет імені Івана Франка зайняли місця в групі – 1001–1200. Слід зазначити, що суттєвий внесок у відносно низькі показники вітчизняних університетів у цьому рейтингу дає занадто мале значення індексу цитувань публікацій наших науковців. Якщо середнє світове значення цього показника складає 50 цитувань на одну ставку науково-педагогічного складу за останні 5 років, то у найкращого українського університету в рейтингу QS індекс цитування складає менше 5.

Рейтинг кращих університетів країн Європи та Середньої Азії, що розвиваються (QS Emerging Europe and Central Asia University Rankings 2022), укладається науково-дослідним консультативним центром QS Quacquarelli Symonds. До нього у 2022 році увійшли 450 кращих закладів вищої освіти, серед них 41 вітчизняний університет. До переліку 100 найкращих увійшли: Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 35 місце (33 у 2021 році), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» – 63 місце (66 у 2021 році), Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна – 69 місце (67 у 2021 році). Слід відзначити зменшення з чотирьох до трьох кількості українських університетів у сотні кращих при одночасному зниженні їх позицій у рейтингу.

Рейтинг за показниками наукометричної бази Scopus (SciVerse Scopus). База даних Scopus щорічно індексує понад 20 тисяч наукових видань з технічних, медичних і гуманітарних наук а також публікації наукових журналів, матеріали

конференцій і книжкових видань. Результати рейтингу визначаються за показниками цитування наукових статей, опублікованих закладами освіти, науковими установами або їх фахівцями та розміщуються в таблиці за індексом Гірша – кількісним показником, що базується на числі наукових публікацій і кількості їх цитувань. З 2014 по 2020 рік число закладів вищої освіти України, включених до бази даних Scopus, збільшилось із 120 до 177 при незначному зростанні індексу в окремих із них. За даними рейтингу 2020 року [12] найвищий індекс Гірша серед університетів України мав Київський національний університет імені Тараса Шевченка – 93 (89 у рейтингу 2019 року), Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна – 73 (70) та Львівський національний університет імені Івана Франка – 64 (60). На четверту сходинку піднявся Одеський національний університет імені Іллі Мечникова 62 (60). На п'ятому місці із індексом 61 (61) опинився Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, що втратив дві позиції у порівнянні з минулим роком. Не змінили свої позиції у порівнянні з 2019 роком НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» із показником 60 (54) та Донецький національний медичний університет із індексом 48 (46). На восьму сходинку піднявся Національний університет «Львівська політехніка», що має у своєму активі 45 пунктів за індексом Гірша. Сумський державний університет покращив минулорічний результат на три позиції і опинився на 9-му місці. Замикає першу десятку Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» із індексом Гірша 45. За результатами рейтингу 2021 року список першої десятки майже не змінився: очолює його Київський національний університет імені Тараса Шевченка, поповнив список Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, втратив своє місце Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

Вітчизняний академічний рейтинг «Топ-200 Україна 2021» розробляється Центром міжнародних проєктів «Євроосвіта» спільно із міжнародною групою експертів IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. Показники вітчизняних університетів у ньому відносно добре корелюють із даними міжнародних рейтингів. Цього разу при формуванні рейтингової таблиці пріоритет надавався євроінтеграційним процесам. Серед десяти показників, за якими оцінювалась діяльність університетів, найвагоміші коефіцієнти мають академічна, науково-видавнича та міжнародна діяльність, оцінка наукових досягнень, цитування наукових праць вчених університету у високо рейтингових наукових виданнях, присутність закладу вищої освіти в інтернет просторі. У 2021 році перше місце посів Київський національний університет імені Тараса Шевченка (торік займав другу позицію), на другому

місці – НТУУ Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, який поступився торішнім першим місцем. Із шостого на третє місце піднявся Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Покращив позицію НУ «Львівська політехніка», зайнявши четверте місце, на п'ятому місці розташувалася Сумський державний університет (третє місце у 2020 році). Шосте місце зайняв Львівський національний університет імені Івана Франка, який на дві позиції покращив свій результат у порівнянні з минулим роком. З четвертого на сьоме місце опустився НТУ «Харківський політехнічний інститут», з чотирнадцятого на восьму позицію піднявся Національний університет біоресурсів та природокористування. Замикають десятку два університети, які суттєво покращили свої результати: Національний авіаційний університет піднявся з тридцятого на дев'яте місце, а Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича – з двадцятого на десяте місце [13]. Порівняння результатів оцінювання українських закладів вищої освіти у світових і вітчизняних рейтингах свідчать про низький міжнародний імідж кращих наших університетів, їх недостатню упізнаваність у світі.

Висновки.

1. Закон України «Про вищу освіту» активізував інтеграційні процеси у вітчизняній вищій школі, а укладення Україною угоди про Асоціацію з Європейським Союзом, приєднання до Болонської декларації означають фактичну присутність України в Європейському просторі вищої освіти. Українські університети отримали можливість доступу до європейських освітніх і наукових програм, розширення участі в міжнародних академічних рейтингах, заявити про себе на міжнародному ринку освітніх послуг.

2. Зросла активність вітчизняних закладів вищої освіти у програмі кредитної академічної мобільності ЄС Еразмус+. У той же час, не зважаючи на позитивну динаміку нашої участі у Програмі, важливим завданням української сторони є залучення нових учасників до конкурсів у проєктах, адже ще значна частина вітчизняних університетів не беруть в них участі.

3. Аналіз показників наших університетів у міжнародних академічних рейтингах свідчить, що головною причиною їх слабких позицій є низький рівень оцінки міжнародними експертами результатів наукової роботи і ефективності публікаційної діяльності. Це може свідчити про слабкість дослідницької бази університетів, недоліки в організації наукової роботи, відсутність серйозних замовлень та необхідного фінансування від бізнесу і держави.

4. Визначилась група провідних вітчизняних закладів вищої освіти, які багато років поспіль беруть участь в освітніх програмах ЄС, присутні у світових академічних рейтингах, активні

на міжнародному ринку освітніх послуг, що може стати базою для створення дослідницьких університетів, передбачених положеннями статті 30 Закону, проте до цього часу відсутні.

5. Українська вища школа є активним учасником міжнародного ринку освітніх послуг, який супроводжується відтоком української молоді на навчання в зарубіжні (в основному європейські) університети та притоком здобувачів із закордону (в основному з країн Азії і Африки) для отримання вищої освіти в наших університетах. При цьому існує реальна небезпека втрати вітчизняними закладами вищої освіти своїх українських студентів із-за їх еміграції в університети більш благополучних європейських країн.

6. Показники, характер і динаміка процесів у вітчизняній вищій школі у найближчій перспективі можуть суттєво змінитись в зв'язку із втратами, які несе українська вища освіта в результаті агресії проти України з боку РФ. Для їх відновлення та покращення знадобляться багаторічні зусилля Держави, університетських науково-педагогічних колективів та громадянського суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС. (Розділ V, Глави 23-26, Статті 430-445. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

3. The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education (Bologna), Bologna, Italy, 19 June 1999.

4. Тетяна Антонюк. Міжнародні зв'язки київських університетів у 1991-2012 рр.; Монографія. Вінниця, Тов. «Нілан-ЛТД», 2015:-586с.

5. Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність. Постанова КМУ від 12 серпня 2015 № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text>

6. Україна в Програмі ЄС Еразмус+ 2014-2022 рр. URL: <https://erasmusplus.org.ua/novyny/2485-uchast-ukrainy-u-statusi-krainy-partnera-prohramy-yes-erazmus-2014-2020-r>

7. Річні звіти Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naga.gov.ua>

8. Академічна міграція. URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631

9. Шанхайський рейтинг. URL: www.euroosvita.nethttps://uk.wikisko.ru/wiki/Academic_Ranking_of_World_Universities.

10. До The World University Rankings 2022 потрапили десять ЗВО України. URL: mon.gov.ua/news.

11. Міжнародний рейтинг QS World University Rankings. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/QS>.

12. Щорічний рейтинг українських закладів вищої освіти за показниками даних наукометричної бази Scopus. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/rating/72780/Osvita.ua>.

13. Рейтинг «Топ 200 Україна 2021». URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=>